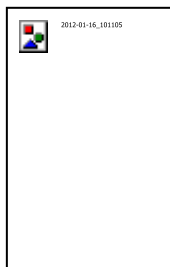

DOCUMENT - ARTICLE TEÒRIC

“El Suport Signat per accedir a la llengua oral i escrita”

**COMISSIÓ DE SUPORT SIGNAT PER ACCEDIR A LA LO/LE
ACPCREDA**

Rosalia Gabriel, CREDA Comarques II
Marta Martín, CREDA Comarques II*
Núria Ocaña, CREDA Comarques II
Montserrat Pomés, CREDA Comarques II
Anna Rubiés, MALL
Marta Vinardell-Maristany, CREDA Jordi Perelló (coordinadora)

Cursos 2015/16* i 2016/17

AGRAÏMENTS

Volem agrair a les persones que han format part, o que ho han intentat, de la nostra Comissió de Suport Signat de l'ACPCREDA des del curs 2012/13:

Marta Cardona, CREDA Tarragona
Marta Casas, CREDA Maresme-Vallès Oriental
Mamen Moreno, CREDA Comarques II
Beatriz Pérez, CREDA Comarques II
Anna Solé, CREDA Maresme-Vallès Oriental
i
Gemma Surià, CREDA Comarques IV

I també a les presidentes de l'associació que ens han ajudat a tirar endavant la nostra tasca com a grup de treball i ens han concedit l'espai i temps per fer-ho:

Ester Arnedo, CREDA Catalunya Central
Carme Ferrer, CREDA Comarques II

Gràcies a aquestes persones, que varen estar en els inicis i en el procés de la Comissió creada el curs 2012/13, s'ha pogut dur a terme aquest document fruit de les reflexions i aportacions que les autores i la coordinadora han anat complementant.

També agraiem a l'Inma Mayo del CREDA Comarques II, a la Carme Terrades del CRP de Sant Adrià de Besós i a en Josep Bianya del CRP de Badalona; per haver-nos cedit els seus espais respectius als Serveis Educatius.

PRESENTACIÓ DEL DOCUMENT

Aquest article pretén ser un document teòric i descriptiu dels diferents tipus de **“Suport Signat per accedir a la llengua oral i escrita”** per aplicar com a recurs metodològic a alumnes amb sordesa i altres trastorns de llenguatge que presenten dificultats o trastorns en la comunicació oral i/o escrita tant en l'àmbit receptiu com expressiu; o bé que empen la llengua de signes catalana com a llengua materna i/o vehicular d'aprenentatges, i precisen del suport signat per realitzar els processos de transferència metalingüística de la llengua de signes a la llengua oral i escrita (i viceversa).

Hi ha quatre tipus de suport signat que són: els fonemes dactilològics, la dactilologia, el català signat i el català signat exacte. Aquests recursos lingüístics, essent facilitadors per a la comunicació i llenguatge oral i escrit, els explicarem al llarg del present document.

El present document vol esdevenir una eina de consulta i molt recomanable pels professionals d'Audició i Llenguatge dels Serveis Educatius CREDA (logopedes i psicopedagogs/gues) i dels centres educatius (MEEs, MALLs, psicopedagogs/gues i altres mestres del centre educatiu) que tenen la intenció d'emprar aquests recursos augmentatius i alternatius per millorar la competència comunicativa i lingüística dels alumnes amb sordesa i/o amb trastorns de llenguatge, de la parla i de la comunicació.

PARAULES CLAU

Suport signat, llengua de signes, sistema augmentatiu i alternatiu de comunicació, dactilologia, fonema dactilològic, català signat, català signat exacte, procés de transferència metalingüística, llenguatge explícit.

INTRODUCCIÓ

Com s’ha comentat anteriorment, aquest article pretén ser un document teòric i descriptiu dels diferents tipus de “**Suport Signat per accedir a la llengua oral i escrita**”, destinat a professionals que treballen dins l’ensenyament en el camp de l’audició i el llenguatge, i que és recomanable consultar abans de posar-los en pràctica en la intervenció amb l’alumnat amb dificultats i/o trastorns en la comunicació oral i escrita, o bé que parteixen de la llengua de signes com a llengua materna i/o vehicular.

L’objectiu del nostre treball va adreçat preferentment a l’alumnat amb sordesa però també als alumnes que presenten trastorns de llenguatge i/o de parla que necessitin millorar la seva competència lingüística, mitjançant estratègies comunicatives, lingüístiques i d’aprenentatge amb un important imput visual, complementari a l’imput auditiu. Per tant, el suport signat acompanyarà l’estimulació auditiva - sempre que aquesta sigui aprofitable-, es complementaran.

Aquest document sorgeix fruit de la reflexió i aprofundiment del grup de treball de l’ACPCREDA durant el curs 2015/16 integrat per quatre logopedes de CREDA i dues mestres d’audició i llenguatge que tenen experiència en la intervenció amb alumnes amb sordesa i altres trastorns de llenguatge escolaritzats en centres ordinaris i en centres d’agrupament d’alumnat amb sordesa; aquest aprofundiment té com a base la revisió del document que fou elaborat el curs 2014/15 sota el títol “*El suport signat i l’LSC com a estratègies lingüístiques, comunicatives i d’aprenentatge*” pel grup de treball de l’ACPCREDA format per Gabriel, R.; Martín, M.; Pomés, M.; Rubiés, A.; Surià, G. i Vinardell, M. (coordinadora); en el que es van elaborar una sèrie de quadres – síntesi de cada suport signat i de la importància de la presència de la llengua de signes catalana com a llengua pròpia (veure Annex).

Es tracta d’un recurs metodològic centrat en l’ús de signes manuals i arbitraris (la majoria dels quals provenen de la llengua de signes catalana) de manera simultània a la llengua oral i escrita com a sistema de comunicació augmentativa que ajuda a millorar el desenvolupament del llenguatge en alumnes amb dificultats o trastorns en la comunicació oral i/o escrita tant en l’àmbit receptiu com expressiu, de manera temporal o permanent. O bé en el cas d’alumnes que empren la llengua de signes catalana com a llengua materna (fills sords de pares i/o familiars sords) i/o vehicular d’aprenentatges (modalitat d’escolarització i lingüística bilingüe), i precisen del suport signat per realitzar els processos de transferència metalingüística de la llengua de signes a la llengua oral i escrita (i viceversa).

Emprant aquests recursos lingüístics es pretén aconseguir el màxim nivell de competència i desenvolupament lingüístic-comunicatiu en totes les llengües possibles dins del sistema educatiu; com a mínim el català i/o castellà oral i escrit, i la llengua de signes catalana.

Destaquem, en aquest document, quatre tipus de Suport Signat que exposarem a continuació: els fonemes dactilològics, la dactilologia, el català signat i el català signat exacte; com a recursos lingüístics augmentatius per a la comprensió i expressió de la llengua oral i escrita.

S'anirà fent menció a la llengua de signes catalana, que hauria de ser una llengua més als centres educatius d'agrupament d'alumnat amb sordesa, essent alhora un gran recurs alternatiu a la comunicació i d'accés als conceptes i sistemes conceptuals del Currículum. La llengua de signes està molt lligada al suport signat i que és un requeriment el seu coneixement per a utilitzar el suport signat, tant per l'alumne com pel professional.

A tall de concreció, al llarg del document, descriurem aquests recursos lingüístics i comunicatius; que també permeten un millor accés significatiu als aprenentatges de la llengua i del Currículum. La llengua de signes s'empra per comunicar amb rapidesa i comoditat les idees, conceptes; i no els aspectes formals de la llengua oral. És el recurs alternatiu (i alhora complementari) per a l'alumnat sord.

Aquests recursos són complementaris i combinables en la nostra tasca logopèdica i educativa; en funció dels nostres objectius contemplats als nostres respectius plans de treball i perfil lingüístic-comunicatiu de cada alumne amb sordesa i/o trastorn de llenguatge (Vinardell, 2011).

La finalitat de la utilització d'aquests recursos és l'ensenyament i la conscienciació dels aspectes propis de la llengua oral i escrita. Per tant, és una tasca molt específica; que s'ha de realitzar de manera clara i efectiva, incidint en els aspectes lingüístics concrets que es vulguin marcar. És important consensuar entre els professionals en els aspectes de què, com, quan utilitzar i quins signes.

Abans de l'explotació i descripció detallada de cada suport signat, us avancem el marc teòric i els orígens del concepte de suport signat, i de com ha anat evolucionant fins avui en dia a la nostra pràctica educativa i logopèdica. Així com la descripció del tipus d'alumnat usuari del suport signat i/o de la llengua de signes, l'alumnat sord i/o amb trastorn de llenguatge.

També s’inserta al document enllaços amb enregistraments d’exemples clarificadors de la pràctica de cadascun d’aquests suports signats.

Per acabar, a la part final del document, trobareu els quadres – síntesi en format de presentacions de diapositives sobre els diferents tipus de suport signat.

MARC TEÒRIC

Si revisem el marc teòric sobre aquests recursos lingüístics augmentatius, observem que tal com diuen Vega Llobera, F. y Gràcia Garcia, M. (2014) en "Los signos manuales como sistema de comunicación alternativa y aumentativa. Artículo de revisión". *Revista Española de Discapacidad*, 2 (1): 131-149: "Hi ha una llarga tradició científica sobre l'ús dels signes manuals de manera simultània a la llengua oral per a promoure el desenvolupament de la comunicació i el llenguatge en nens i nenes amb o sense discapacitat".

Els signes manuals utilitzats com a sistemes augmentatius de manera simultània a la llengua són efectius per a millorar el desenvolupament del llenguatge en alumnes amb dificultats en la comunicació oral o en edats primerenques.

Diversos autors han destacat també la seva eficàcia en altres tipus de trastorns com són: el trastorn d'espectre autista (Goldstein, 2002; Miranda, 2003; Schlosser y Wendt, 2008), la discapacitat intel·lectual i del desenvolupament (Branson y Demchak, 2009; Dunst *et al.*, 2011; Millar *et al.*, 2006), la Síndrome de Down (Clibbens, 2001; Gibbs y Carswell, 1991) i amb bebès amb desenvolupament atípic (Jantzen, 2011).

L'explicació sobre els diferents tipus de suport signat que presentem a continuació se centrarà en descriure els recursos que abans hem esmentat aplicats no només a l'alumnat amb sordesa sinó també als que presenten trastorns de llenguatge i/o de parla per tal de millorar la seva competència lingüística en la llengua oral i escrita.

Segons el tipus d'alumnat i les seves necessitats caldrà treballar més un tipus de suport signat o un altre i caldrà valorar si es pot utilitzar de manera més freqüent (en alumnes amb sordesa) o bé ocasionalment (en alumnes amb trastorns de llenguatge). Com dèiem anteriorment, els recursos lingüístics són combinables i complementaris en funció dels objectius de treball amb l'alumnat.

Generalment la pràctica logopèdica i educativa ens demostra que l'ús del suport signat és més freqüent en la intervenció amb alumnes amb sordesa mentre que s'utilitzen de manera més ocasional amb alumnes amb trastorn de llenguatge.

També hem de tenir en compte que en funció del tipus de trastorn i del cas en particular, hi haurà suports signats que es treballaran per emfatitzar més la part receptiva que l'expressiva.

ELS ORIGENS DEL CONCEPTE SUPORT SIGNAT

Abans d'entrar de ple en el tema que ens ocupa, ens agradaria introduir una breu pinzellada històrica tot esmentant algunes terminologies que han anat sorgint al voltant del concepte de NEE (necessitats educatives específiques / especials) i el terme que nosaltres anomenem com a "suport signat".

En primer lloc hem de diferenciar les metodologies lingüístiques de treball de la llengua oral, de la llengua de signes (LS) pròpia de cada nacionalitat o territori concret amb categoria idiomàtica; tot i que les LS es poden considerar també suports lingüístics per accedir a la comprensió i expressió de la llengua oral i escrita.

Tenim el concepte de "parla signada", relacionada amb el de "Comunicació Total" (Schaeffer. Keyword signing KWS).

Així doncs, parlem breument de la Comunicació Total. Els autors Schaeffer, Musil, y Kollinzas (1980) amb la publicació del seu llibre "*Total Communication: A signed speech program for non-verbal children*". Champaign, Illinois: Research Press. (Nueva Edición revisada de 1994) van obrir noves vies per a la intervenció amb persones amb NEE amb trastorns generalitzants del desenvolupament i de l'autisme, en les àrees de la comunicació i el llenguatge, no tant per persones amb sordesa.

Fem referència al concepte de Comunicació Total, extret del "Programa de Comunicación Total-Habla Signada de Benson Schaeffer": "*El concepto de Comunicación Total engloba al conjunto de otros dos términos: Habla Signada y Comunicación Simultánea. Este último hace referencia al empleo por parte de los instructores (y de las personas del entorno del usuario: padres, hermanos...) de dos códigos utilizados simultáneamente cuando se comunican con los niños / adultos objeto de tratamiento: el código oral o habla y el código signado o signos. Para ello se requieren lo que, en la terminología de Kiernan, se denominan Sistemas de Signos, sistemas que reflejan los rasgos del idioma y que conservan el orden del habla. Habla Signada se refiere a la producción por parte del niño / adulto de habla y signos en forma simultánea*".

Els autors, quan parlen de Comunicació Total, es refereixen al "sistema bimodal", que és la llengua oral acompanyada d'alguns signes.

En els últims anys, des dels centres educatius amb alumnat amb sordesa, tant específics com d'agrupament, es varen adonar que el sistema bimodal per la seva artificialitat d'ús de signes que no corresponien amb el concepte era un recurs insuficient per a donar significat real allò que es volia expressar,

mancaven matissos; ,i per aquest motiu, es van anar incorporant les metodologies bilingües i el bilingüisme en l'educació de l'alumnat sord, amb millors resultats de comprensió i d'accés significatiu als conceptes, amb el suport de la llengua de signes i de la dactilologia.

Des de que s'imparteix el bilingüisme o l'ús de la llengua de signes com a llengua d'accés al pensament, llenguatge i comunicació dels alumnes amb sordesa; i com a codi per accedir a la comprensió dels conceptes del currículum i lingüístics, s'ha anat detectant que l'alumnat amb sordesa realitzen un procés de transferència metalingüística (Vinardell, 2008).

En aquest procés de transferència metalingüística que l'alumnat amb sordesa i els professionals d'audició i llenguatge treballen la llengua oral i escrita partint de la llengua de signes (i viceversa) han anat apareixent uns signes específics que fan de pont o andamiatge entre ambdós codis i llengües que estan en constant reflexió i comparació metalingüística.

Aquests signes que han anat apareixent i amb un ús significatiu i accessible als conceptes, ha anat evolucionant fins arribar el concepte del suport signat que prové d'una adaptació i adequació de les característiques pròpies de la llengua de signes per treballar la llengua oral i escrita.

Per tant, el terme “sistema bimodal” s'ha anat eliminant i desapareixent de la nostra literatura i terminologia per referir-nos al treball lingüístic, degut a la seva artificialitat d'ús de signes molt marcats i no flexibles als conceptes.

A continuació fem una diferenciació entre el “bimodal” i un dels tipus de suport signat que seria la seva equivalència, el “català signat”:

El bimodal, emprat per diversos autors amb matisos diferents, és un suport més tècnic i mecànic, sense accés a la comprensió del significat/significant. Per cada paraula s'afegeix un signe sense tenir en compte les característiques visuals i espacials pròpies de la LSC (classificadors). Per tant, el bimodal és més artificial i rígid. Exemple en bimodal, els signes que acompanyarien seria: EL_dact LLAPIS CAU_sig AL_dact TERRA_sig sense emprar el moviment que correspondria al classificador verbal de fer caure el llapis al terra amb la configuració correcta del llapis; o bé el bimodal sol emprar signes verbals com OBRIR emprant un únic signe independentment del què consistiria en OBRIR una finestra / una porta / un calaix... realitzant la configuració correcta del classificador que correspon a l'objecte que s'obre.

El català signat adopta i parteix de les característiques pròpies de la LSC, amb més accés al significat/significant a l'hora de treballar l'estructura lingüística i

morfosintàctica de la frase o oració. S'incorporen molts signes amb elements deíctics i classificadors. Exemple dels signes que acompanyarien en català signat seria: EL_dx LLAPIS CAU_CL AL_dx TERRA_sig_CL; s'empren els classificadors correctament per arribar a una comprensió conceptual de la frase o oració. I en l'exemple de signes verbals com OBRIR s'empra amb el seu classificador semàntic i instrumental com OBRIR_LLAUNA, OBRIR_ARMARI, OBRIR_PORTA,... El català signat permet l'anticipació a la comprensió de l'estructura i contingut de la llengua oral i escrita, i el bimodal no ho fa.

És important destacar que en aquesta tasca del procés de transferència metalingüística és necessari que els professionals tinguin un alt domini i coneixement profund tant de la llengua de signes com del català i castellà; per poder treballar l'explicitació de cada codi i la seva conceptualització lingüística a més d'emprar correctament els signes i la seva estructura.

ALUMNAT USUARI DEL SUPORT SIGNAT I/O DE LA LLENGUA DE SIGNES

Bàsicament l'alumnat usuari d'aquests recursos lingüístics és el que presenta sordesa. Són alumnes amb sordesa, que tot i portar pròtesi auditiva (audiòfons i/o implant coclear) amb una entrada auditiva més o menys funcional, presenten unes dificultats de desenvolupament de la llengua oral (tant de comprensió com d'expressió) i de la llengua escrita. Per aquest motiu, són alumnes que precisen de sistemes augmentatius (suport signat) i/o alternatius per accedir a la comprensió i desenvolupament del llenguatge (Vinardell et altri, 2012). S'han d'incloure en aquest grup els alumnes sords fills de pares sords o que tenen familiars sords usuaris de la llengua de signes, essent la llengua materna i de cohesió familiar-social.

El ventall dels perfils o tipologia dels alumnes sense sordesa que són candidats per aplicar aquests suports signats és també molt variat i ampli. En aquest punt, coincidiríem amb la tipologia d'alumnat a la qual s'aplica el concepte de "Comunicació Total" de Schaeffer, esmentat anteriorment, introduïda i divulgada en el nostre país en els anys 80 per la Carme Basil, Xavier Tamarit, Angel Rivière i Marc Monfort: *"En su programa, Schaeffer (1980) indica que es apropiado para personas con retraso mental grave, severo, autistas, niños afásicos sin habla y personas con problemas moderados y severos de lenguaje. Se podría decir que el programa de Habla Signada de Schaeffer y cols, va dirigido a niños no verbales y verbales con alteraciones del lenguaje y/o la comunicación. Este sistema se puede utilizar con: a) Personas que no indican deseos de manera constante a los demás; b) Personas con alteraciones sensoriales que no pueden mostrar con fiabilidad su intencionalidad; c) Personas disfásicas con lenguaje oral el cual es una "jerga"; d) Personas afásicas sin lenguaje; e) Personas con trastornos del desarrollo o autismo sin comunicación y/o lenguaje; f) Personas con trastornos del desarrollo o autismo con un lenguaje ecológico; g) Personas que pueden conseguir el código oral y que, dependiendo de la evolución del tratamiento podrá llevarse a cabo el desvanecimiento de la utilización de los signos; h) Personas que necesitan los dos códigos simultáneamente para optimizar su lenguaje espontáneo; i) Personas con código oral que mejoran la estructuración gramatical mediante la utilización simultánea de dos códigos; j) Personas que no van a acceder a ninguno de los códigos, pero a los que el uso de este procedimiento les servirá para favorecer la comprensión lingüística"*

De la mateixa manera, i des de la nostra experiència com a logopedes podem constatar l'aplicació del "català signat" a diferents tipus d'alumnat: alumnes amb trastorns del llenguatge, alumnes amb TELL (semàntic pragmàtic, fonològic, sintàctic,...); alumnes no verbals: cordes vocals, fonatoris,...; alumnes amb trastorns de la comunicació: TEA, mutisme selectiu,...; alumnes amb paràlisi

cerebral / disfuncions motòriques; alumnes amb trastorn de parla; alumnes amb dèficits cognitius; alumnes amb dificultats pròpies d'immaduresa o dificultats pròpies del mateix procés d'aprenentatge (retards de llenguatge); alumnes de procedència estrangera, amb llengües no romàniques com a L1; i alumnes d'incorporació tardana.

Pel que fa al Trastorn Específic de Llenguatge (TELL) i tenint en compte la classificació dels subtipus de TELL segons Rapin i Allen (1987, 1988), vàrem elaborar el següent quadre amb els suports signats que podrien ser més freqüents a l'hora de la intervenció en aquests tipus de TELL.

	Fonemes Dactilològics	Dactilologia	Català Signat	Català Signat Exacte
Semàntic pragmàtic	x	x	x	x
Fonològic	x	x		
Sintàctic		x	x	x
Agnòsia auditiva verbal			x (accions verbals)	x (morfemes verbals)
Trastorn fonològic sintàctic	x	x		x
Alumnes no verbals	x (vocalització)	x	x	
Disfuncions motòriques	x (vocalització)	x (casos lleus)	x	
Trastorn Comunicació			x	
Trastorn parla	x	x		
Cognitius		x	x	

En resum, ens hem trobat amb casos d'alumnes no sords que es beneficien del suport signat i els afavoreix el treball logopèdic aplicant algun tipus (o varis) de suport signat complementari. El benefici recau en que el suport visual ajuda a l'entrada de la informació. El suport visual, com a imput complementari, que requereixen aquests alumnes és molt puntual i ocasional; per ajudar-los a focalitzar l'atenció i/o fer-los conscient a nivell metalingüístic.

L'ús freqüent i l'ús ocasional és la diferència més important entre el treball de l'ús del suport signat amb sords i amb trastorns de llenguatge respectivament.

Tenim alguns casos d'alumnes amb trastorn greu de llenguatge que es podrien beneficiar d'estar en un entorn educatiu i lingüístic en llengua de signes catalana. Els ajuda a poder fer una tasca de reflexió metalingüística, a fer un ús d'un llenguatge més complex, per interioritzar elements lingüístics concrets. Tenim com a exemple el cas d'una alumna d'aquestes característiques, com a cas greu de TELL; que treu benefici tant del suport signat en el treball logopèdic i educatiu com de la llengua de signes pel que fa a l'ús i comunicació.

També hem comentat casos de treball a l'aula ordinària amb alumnes que tenen algunes dificultats per integrar, per exemple, el triangle alveolar l/r/d, els temps verbals i les preposicions.

Hem de tenir en compte que hi ha suports signats que es treballen de manera més receptiva que expressiva, en funció del trastorn. Per exemple, en l'aprenentatge de la llengua escrita, hi ha més recepció per processar el llenguatge escrit i l'escriptura.

Segons el tipus d'alumnat i les seves necessitats caldrà treballar més un tipus de suport signat o un altre.

Cal tenir en compte que en aquests alumnes també reben suport de la MEE o d'altres professionals, per tant, l'ús d'aquestes estratègies haurien de ser compartides i consensuades. Les coordinacions amb la logopeda són molt importants per unificar criteris, igual que en el cas de coordinació i unificació de criteris i metodologia entre la logopeda i la MALL d'alumnat sord.

ELS TIPUS DE SUPORTS SIGNATS I LA LLENGUA DE SIGNES

Presentem una graella – resum dels quatre tipus de suport signat en relació als blocs o aspectes del llenguatge oral i escrit que pretén incidir en el seu ús i treball lingüístic i educatiu.

Veurem que en les etapes primerenques o en l'inici de l'atenció logopèdica és d'especial importància treballar la fonètica – fonologia i el lèxic – semàntica per afavorir la consciència fonològica i la consciència semàntica partint dels suports signats dels fonemes dactilològics i de la dactilologia, respectivament. D'aquesta manera, emprant també l'imput visual complementant a l'auditiu potenciem la ruta fonològica i lèxica; ambdues necessàries per un òptim processament de la lectoescriptura de l'alumnat.

I paral·lelament emprar la tasca d'estructuració lingüística mitjançant el català signat, que afavoreix la comprensió i expressió dels elements sintàctics (i semàntics) de l'oració; que progressivament podem introduir amb significació una millor estructura morfosintàctica, amb el suport del català signat exacte que fa incidència en la gramàtica de la llengua.

I no oblidem el paper de la llengua de signes, si es té un domini o un bon coneixement ajudarà a l'alumnat a millorar la comprensió del funcionament de la llengua oral i escrita; com a bagatge i reflexió metalingüístic.

ELS FONEMES DACTILOLÒGICS

Incideix en la tasca de la **fonètica i fonologia**, en la **consciència fonològica** pròpia de la llengua oral.

És i pot ser una tasca complementària al treball auditiu, d'habilitats auditives amb l'ús de les pròtesis- i a la lectura labial.

Què és?

És una estratègia visual i propioceptiva per assegurar la comprensió, emprant la dactilologia com a base, el punt i el mode d'articulació i el fonema. Permet la localització visual, com també la discriminació, dels sons i dels fonemes en l'aprenentatge de la llengua oral (Ocaña, E. i Vinardell, M. 2010).

El fonema dactilològic, és l'adaptació de la grafia al punt i mode d'articulació. El localitzem just al costat de la boca per facilitar la relació del so amb la dactilologia, que és un recurs que l'alumne l'utilitzarà posteriorment en la seva relació amb la grafia pròpia de la llengua escrita.

Quins objectius té?

Treballar l'associació de l'estímul auditiu, la lectura labial i la localització dels sons i de la parla (i la seva intel·ligibilitat).

De cara al procés de la lectoescriptura, es fa el pas del fonema dactilològic a la dactilologia i la seva associació amb la grafia del nostre alfabet.

Què treballa?

- La fonètica i la fonologia (els sons i els fonemes,...)
- La consciència fonològica (les síl·labes;...)
- La ruta fonològica i el pas a la ruta lèxica (quan s'inicien paraules noves)
- Permet fer el pas a l'ortografia (a través de la dactilologia- grafies)
- La discriminació visual i auditiva dels sons i fonemes

Per tant, es tracta d'un recurs logopèdic complementari per ajudar el nostre alumnat a millorar la producció oral i, en definitiva, la intel·ligibilitat de la parla, la memorització i seqüenciació dels sons dins la paraula, la coarticulació dels sons...

Cal tenir clara la correspondència grafia - dactilologia, i la seva relació amb els diferents sons i les seves qualitats (oberts, tancats, greus, aguts, forts, fluixos, tensos, relaxats, llargs i continus, curts, entretallats...).

Quins elements lingüístics?

- Els sons vocàlics i consonàntics, i les onomatopeies.
- Els elements suprasegmentals de la parla (l'entonació,...)
- Els fonemes – grafies amb diferents produccions (x, g, c,...)
- Lletres mudes/emmudides.
- Vocals obertes, tancades i neutres.
- Dígrafs (ll, ig, ix, tx, tg,...)

En relació als fonemes dactilològics, és important el treball dels sons vocàlics, consonàntics i de les onomatopeies; tenir clars com són les configuracions de cada fonema dactilològic, moviment d'entonació i relacionar-ho amb la dactilologia – grafia tenint el model davant per la seva posterior associació.

S'ha reflexionat que caldria introduir els fonemes dactilològics en les etapes d'atenció primerenca i/o l'escola bressol, i els continuarem treballant al llarg de les etapes educatives a l'hora d'introduir una nova paraula, i /o per millorar la parla i la intel·ligibilitat de l'expressió oral.

En el treball dels fonemes dactilològics distingim dos àmbits d'intervenció: en el context d'atenció primerenca i d'escola bressol, els podem treballar amb altres metodologies auditives (p.ex. propiocepció, alguns recursos de la metodologia verbotonal: corporals i musicals, signes de suport visual del Marc Monfort) conjuntament amb els recursos propis d'aquestes etapes inicials: joc simbòlic, cançons de falda, moixaines, onomatopeies, contes, aprenentatge de noms d'alguns companys de classe, cançons, poemes...; i en el context d'escola, dins l'aula ordinària ho treballarà la MALL i fora de l'aula, la logopeda del CREDA farà un treball lingüístic més específic complementant la tasca educativa. Podem treballar aquest suport dins l'aula ordinària, en activitats de llengua molt concretes, i amb altres alumnes amb dificultats i /o trastorns de llenguatge.

Els fonemes dactilològics són la base de la consciència fonològica, després ens ajudaran a treballar la consciència dactilològica. És un treball propioceptiu base del treball de la fonètica i la fonologia. Fan notar el punt i el mode d'articulació.

Hi ha moltes estratègies de treball amb l'alumnat sord per prendre consciència de com es fa un so – metacognició. Quan sona, es fa el signe de so i es lletreja com sona.

És important introduir els fonemes dactilològics molt contextualitzats dins el treball comunicatiu de comprensió i expressió, i dins un procés d'aprenentatge significatiu per l'alumnat que ho necessiti.

Els professionals han de disposar dels signes lingüístics específics relacionats amb els diferents conceptes perquè ens ajudin més endavant en la sistematització i conceptualització de la llengua oral i escrita; com per exemple: vocal, consonant, síl·laba, fonètica, so sord i sonor, lletra muda...

LA DACTILOLOGIA

Incideix en la tasca del **lèxic i semàntica**, en la **consciència dactilològica** pròpia de la llengua de signes i **semàntica**, pròpia de l'oral.

L'aprenentatge de la llengua escrita ha d'incorporar de forma sistemàtica l'ortografia arbitrària amb l'adquisició paral·lela de la semàntica, amb el suport exhaustiu de la dactilologia per la seva retenció, memòria, evocació i precisió lèxica.

Què és?

La dactilologia és la lectura lletrejada manual, o alfabet manual, que representa les grafies de l'abecedari de la llengua. És la part de la llengua de signes que permet l'entrada visual i alfabètica a la llengua escrita i parlada. Es tracta d'associar una "paraula" amb als conceptes que treballen, en la seva vessant alfabètica i lexical.

Quins objectius té?

L'objectiu principal és treballar l'adquisició i l'aprenentatge del codi escrit i oral, la seva comprensió. Així com potenciar la consciència semàntica, fonològica, ortogràfica (regles arbitràries) i dactilològica a través del lletreig manual.

Què treballa?

La dactilologia treballa la forma de la paraula. La seva consciència semàntica (significant-significat) pel que fa al contingut precisa el suport signat o visual. És important tenir coneixements previs i comprensió del lèxic que s'està treballant.

- La paraula en la seva forma lexical.
- La consciència semàntica: la relació conceptual significat-significant.
- La discriminació lèxica, la precisió lèxica i l'evocació / memòria lèxica.
- La consciència dactilològica: la relació grafia-lletreig manual-so.
- La consciència ortogràfica: les regles arbitràries.
- La ruta lèxica i la fonològica (accés híbrid a la llengua).

L'Enriqueta Garriga, en la seva llicència d'estudis "*L'adquisició de la lectura en el nen sord: cal saber parlar per "poder" llegir?*", parla de la importància del treball de la consciència fonològica. En el cas del suport amb dactilologia es treballa l'imput visual per accedir a la llengua oral i escrita.

La relació entre dactilologia i fonemes dactilològics, aquests últims permeten un treball més perceptiu. En canvi, la dactilologia està relacionada més amb les grafies.

Quins elements lingüístics?

- La paraula (el lèxic i semàntica).
- Categorització de paraules (sinònims, antònims, absurds, camps semàntics,...).
- Paraules derivades (sufixes i prefixes,...)
- Flexions nominals i verbals.
- La separació sil·làbica
- La síl·laba tònica i àtona, els accents (oberts i tancats), la dièresi, l'accent diacrític.
- Les regles ortogràfiques (ortografia natural i arbitrària) i la correspondència d'un so amb diferents grafies / correspondència d'una grafia amb diferents sons o dígrafs.
- Altres signes de puntuació (l'apòstrof, guions,...)
- Els elements suprasegmentals de la parla (entonació, prosòdia, rimes, ritmes musicals,...).

Com treballar?

La dactilologia varia en funció de la intencionalitat i funcionalitat de la parla/escriptura, donant més èmfasi a l'element lingüístic que volem treballar:

- dactilologia global
- dactilologia analítica
- dactilologia accentuada
- altres "pistes dactilològiques" (lletres mudes, apòstrofs, signes de puntuació)

La fonamentació teòrica de la consciència fonològica de l'Enriqueta Garriga i de la teoria de la construcció de la llengua escrita de l'Ana Teberosky (2001). "*Proposta constructivista. Per aprendre a llegir i a escriure*"; ens mostra la importància de l'aprenentatge híbrid de la llengua oral i escrita, per tant caldria treballar tant la ruta fonològica com la lèxica, ambdues són necessàries en l'aprenentatge de la lectoescriptura.

Hi ha alumnes que tenen més facilitat per l'accés a una de les dues rutes, per tant, cal identificar quina és l'habilitat que no controla tant. Cal incidir en la ruta on més mancances té l'alumne. El treball de la llengua oral i escrita cal treballar-la tant des del nivell auditiu com visual (fonemes dactilològics, dactilologia, lectura labial).

És important potenciar el pont entre els fonemes dactilològics i la dactilologia. Primer cal fer un treball dels fonemes dactilològics per incloure posteriorment la dactilologia. Ja des de l'escola bressol es pot introduir la dactilologia pel que fa a lèxic proper, noms de nens de la classe, onomatopeies, vocabulari d'alta freqüència, de contes...

Dins de l'escola bressol i també a cicle infantil, la dactilologia (i els fonemes dactilològics) són estratègies útils per a treballar els inicis de la lectoescriptura (reconeixement de grafies, associació de fonemes i grafies).

Els punts forts de la dactilologia són els següents:

- Fa de pont entre la llengua oral i la llengua escrita és un element mediador (triangle so, grafia i fonema). La dactilologia és la base que ho sustenta.
- Quan es fa dactilologia s'ha de marcar sempre l'accentuació (accent gràfic) per incidir en aquest concepte prosòdic.
- Clarifica moltes confusions fonològiques (papa, mama, mapa, baba) i també confusions lèxiques (paraules escrites de manera similar).
- Permet treballar com està representada la paraula al lexicon intern.
- Ajuda a clarificar com se sent (discriminació auditiva), com es diu (fonètica i fonologia), i com s'escriu (representació gràfica –escriptura - dactilologia).
- Cal tenir en compte totes les modalitats de la dactilologia per a treballar tant la discriminació, la precisió com l'evocació i memòria lèxica. L'ús de la modalitat de dactilologia varia en funció de la intencionalitat o els objectius que es volen treballar de la parla/escriptura:
 - Global
 - Analítica-sil·làbica (separació sil·làbica i la síl·laba tònica)
 - Accentuada (accents oberts i tancats, dièresis i l'accent diacrític)
 - Altres pistes dactilològiques (lletres mudes, apòstrofs, elements suprasegmentals de la parla)
- Basant-nos en l'aprenentatge natural de l'escriptura, la dactilologia permet el pas de l'ortografia natural a l'arbitrària.
- Permet treballar a més a més de la paraula, la morfologia:
 - morfologia derivativa: paraules derivades, sufixes, prefixes

- morfologia flexiva: flexions nominals i verbals

Els infants que adquireixen la lectoescriptura a l'etapa d'educació infantil tenen beneficis si reben el reforç puntual de la dactilologia a l'hora de treballar els sons, els fonemes, les grafies/lletres.

La dactilologia afavoreix el treball de la consciència fonològica en molts d'aquests alumnes d'educació infantil; també permet l'entrada de la consciència lèxica alhora. Exemple: "Com s'escriu formiga?" Diem /f-u-r-m-ig-a/ i s'escriu "f-O-r-m-ig-a". Diem la "U" i amb la mà la "o" per copsar les rutes fonològiques i lèxiques alhora. Generalment s'empra la dactilologia amb la mà dreta o dominant, i amb l'altra mà es marquen aquells sons que no tenen una correspondència directa.

També es poden emprar altres tipus de suport gestual, com el gest natural, l'expressivitat...

Per reforçar l'adquisició lèxico-semàntica, podem emprar alguns signes arbitraris propis de la llengua de signes catalana com un tipus de suport gestual afavoridor o complementari, en contes, cançons, poemes,...

EL CATALÀ SIGNAT

Incideix principalment en l'**estructura lingüística**, en la **consciència sintàctica** pròpia de la llengua oral i escrita; i fa significatiu el seu aprenentatge.

És important fer memòria en que no és el mateix que l'antic “bimodal”, que emprava signes per cada paraula o element de la frase literalment, sense significat global.

Què és?

El català signat (CS) fomenta el treball de l'estructura sintàctica del català parlat i escrit. El CS s'apropa a les característiques pròpies de la llengua de signes (incloent els signes deíctics, classificadors i verbs direccionals) per aportar significat conceptual i lingüístic.

Quins objectius té?

L'objectiu principal és treballar l'estructura sintàctica, l'estructura lingüística de l'oració i identificar les parts o el lèxic més important de la frase. A més potencia les estratègies comunicatives i lingüístiques, afavorint la construcció del llenguatge intern pel que fa a la planificació i organització del discurs (bastida “andamiatge” entre la llengua i oral i la LSC).

Ens permet treballar la “lectura comprensiva” (amb significat conceptual, no mecànica), de les seves parts més importants o globals, de diferents tipologies textuais.

- Treballar l'estructura sintàctica, l'ordre dels seus elements; és a dir, l'estructura lingüística de l'oració.
- Identificar les parts o el lèxic més important de l'oració / del discurs oral i/o escrit.
- Treballar la “lectura comprensiva” (amb significat conceptual, no mecànica), de les seves parts més importants o globals, de diferents tipologies textuais. Es fa la lectura global de la frase.
- Potenciar les estratègies comunicatives i lingüístiques, en l'aprenentatge de la llengua oral i escrita.
- Realitzar expansions de contingut lingüístic.

Què treballa?

- La sintaxis

- La consciència sintàctica
- Els elements sintàctics.

Quins elements lingüístics?

- L'oració simple.
- L'oració composta: coordinades i subordinades (substantives, adjectives i adverbials).
- Els sintagmes nominals i verbals, i els complements...
- El sintagma preposicional: preposicions més usuals (a, per, de, amb, sense,...).
- Els nexes: les conjuncions i pronoms relatius (que, la qual,...)

Com i quan treballar?

S'hauria d'emprar el Català Signat en etapes primerenques per afavorir l'aprenentatge inicial del procés de la lectoescriptura, per activar mecanismes de comprensió conceptual o de sistemes conceptuals pròpies de la llengua.

Aquesta tasca requereix continuïtat, sempre, i anar aprofundint en els elements de l'oració i del discurs. D'aquí podem avançar en el Català Signat Exacte i en la consciència morfosintàctica.

El català signat s'utilitza de manera natural entre les logopedes i les MALLs com a facilitador per arribar a l'estructura i la comprensió de la llengua oral a dos nivells: un és per fixar l'estructura lingüística (S-V-C) i l'altre el contingut lexical.

El català signat també potencia els indicadors visuals per a poder fer expansions del contingut de la frase. Exemple: el nen diu: JO LAVABO i l'adult fa el modelatge: TU_VOLS ANAR AL_LAVABO? (*) en català signat verbalitzant totes les partícules de la frase (per incidir l'estructura morfològica es farà servir el Català Signat Exacte que seria signar: VOLS_TU_dx ANAR AL_dx LAVABO?).¹

S'hauria d'iniciar l'ús del català signat el més aviat possible per afavorir l'aprenentatge de la lectoescriptura i per activar propis de la llengua. Això afavorirà el treball de la sintaxis, la consciència sintàctica i els seus elements (de l'oració simple i composta).

¹ Quan dos mots están units per la simbologia _ significa que només es signa la paraula amb major pes lexical; en canvi quan apareixen les sigles _dx vol dir que es signen tots els elements tenint en compte els aspectes espacials.

La logopeda i la MALL, fora de l'aula, a les sessions de logopèdia i/o de reforç emprà molt el català signat com a facilitador per accedir a la comprensió i a l'estructuració de la llengua oral i escrita.

A l'aula, la MALL es mou entre la LSC i el català signat en funció de la situació d'aprenentatge (explicació d'un conte, d'una sortida, relació amb un text i/o frase,...), existint diferents graus de concreció d'ús del català signat, en major o menor incidència de l'estructura lingüística (relació o no amb un text i/o frase, la situació d'aprenentatge).

Quan es dona una explicació oral a dins de l'aula, la llengua de signes és facilitadora per a la comprensió dels conceptes nous a nivell global; tenint en compte que aquesta s'ha d'adaptar a les necessitats concretes de cada alumne i el seu nivell lingüístic i/o cognitiu. Sempre s'ha de fer èmfasi en les vocalitzacions de les paraules clau del discurs. En canvi, el català signat s'utilitza més a nivell individual o petit grup per treballar l'estructura sintàctica o aspectes lingüístics més concrets.

En aquesta tasca, és molt important la relació de la logopeda i la MALL en la intervenció amb l'alumnat sord pel que fa a l'ús del català signat i la LSC:

- Han de consensuar la metodologia d'acord amb el nivell i perfil lingüístic de l'alumne.
- La MALL fa la mediació lingüística i curricular a l'aula (no és intèrpret, ni ha d'interpretar) i també incideix en el treball lingüístic dins del currículum (LO i LE), amb les seves adaptacions curriculars i adequacions lingüístiques.
- La MALL fa el treball global dins de l'aula a través de la mediació, però no ha de deixar de banda el treball sistemàtic de la llengua dins del currículum (+ LS a l'aula /+CS fora de l'aula).

EL CATALÀ SIGNAT EXACTE

Incideix principalment en l'**estructura morfosintàctica**, en la **consciència morfològica** pròpia de la llengua oral i escrita; i fa també significatiu el seu aprenentatge a través de marcadors visuals que aporten significació.

S'hauria d'emprar el Català Signat Exacte quan l'alumne ja té iniciades les competències bàsiques pel que fa a l'aprenentatge de la llengua oral i escrita (oracions simples, bagatge lexical, elements morfològics bàsics,...) per activar mecanismes de reflexió metalingüística.

Què és?

El català signat exacte (CSE) és una eina per treballar i expressar l'estructura morfològica del català parlat i escrit.

Quins objectius té?

- Treballar l'estructura morfològica; és a dir, les marques morfològiques de les paraules i de l'oració.
- Identificar les parts morfològiques de l'oració / del discurs oral i/o escrit, i de les paraules.
- Treballar la reflexió metalingüística a nivell de contingut i forma de la llengua oral i escrita. Es fa la lectura analítica dels elements de la frase.

Què treballa?

El CSE treballa l'estructura morfològica i també la sintaxis (sobretot preposicions com a connectors dels sintagmes) ; és a dir, les partícules (marques) morfològiques de les paraules i de l'oració; identificant les seves parts. Ajuda molt a treballar la reflexió metalingüística a nivell de contingut i forma de la llengua oral i escrita. Es fa la lectura analítica dels elements de la frase.

- La morfologia
- La consciència morfològica
- Els elements morfològics.

Quins elements lingüístics?

- La morfologia no verbal (gènere i nombre, pronoms personals forts i febles,...)

- La morfologia verbal (temps, persona, aspecte i conjugació de verbs regulars i irregulars).
- Anàlisi dels elements morfològics, la consciència morfològica (discriminació, anàlisi i ordre dels elements morfològics), les seves categories (nominal i verbal) i la morfologia lexical (paraules, morfemes, derivació, composició, flexió,...).
- Les categories morfològiques de l'estructura gramatical (morfologia nominal i verbal) i lexical (paraules, morfemes, derivació, composició, flexió,...)

Pel que fa a la sintaxis, fem incidència en les preposicions més usuals, també les conjuncions i interjeccions.

Com i quan treballar?

En situacions de lectura conjunta i/o compartida, mitjançant tècniques de modelatge lingüístic i d'ampliació/extensió del llenguatge, enriquint-lo.

També en situacions de treball conjunt d'expressió oral i escrita, on l'autocorrecció té un paper fonamental en la incorporació dels elements morfosintàctics (partint de l'assaig-error).

Hem de ser conscients que a les etapes de Cicle Superior de la Primària i de la Secundària té un pes curricular i lingüístic en relació a l'anàlisi morfològica i sintàctica de la llengua catalana i castellana.

Quan volem treballar la morfologia amb un alumne, podem emprar el CSE en situacions de treball concretes: d'expressió i comprensió oral; en activitats de lectura i escriptura conjunta mitjançant tècniques de modelatge lingüístic i d'ampliació/extensió del llenguatge.

En aquestes situacions de treball, l'autocorrecció té un paper fonamental en la incorporació dels elements morfosintàctics (partint de l'assaig-error). També en la conversa espontània amb l'alumne es pot incidir en algun element.

Recordem que a les etapes de Cicle Superior de la Primària i de la Secundària, la morfologia i la sintaxi tenen un pes important tant en els continguts curriculars com lingüístics; per això, és important emprar el Català Signat Exacte quan l'alumne ja té iniciades les competències lingüístiques (oracions simples, bagatge lexical, elements morfològics bàsics,...).

És molt important conèixer els signes específics de cada categoria gramatical per després marcar l'element morfològic que es fa referència (i també cal

conèixer el seu signe específic). En molts elements morfològics s'afegeix la dactilologia i/o signe conceptual.

En la part pràctica, la majoria dels signes específics per fer referència als elements morfològics són signes deíctics (_IX). Posem alguns exemples:

- Els articles determinants – indeterminats: EL/LA (signe deíctic determinant una vegada), ELS/LES (repetitiu), UN-UNA (signe deíctic indeterminant una vegada), UNS/UNES (signe numeral). És important la vocalització correcta i l'expressió facial.
- Els pronoms personals: m'(_IX) agrada, t'(_IX) agrada, li(_IX) agrada, ens(_IX_cercle) agrada,...
- Les conjugacions de verbs regulars : jug_en(_IX_cercle) / jug_en(dact), (jo) jug_ava(signe passat) / (jo) jug_aré(signe futur), (jo) he (passat recent) jug_at(passat recent) / (jo) vaig (fa temps) jugar.
- Els elements morfològics lexicals: morfemes (pilota / pilot_eta), derivació (sabata / saba_ter / sabat_eria), composició (sub_terrani / sub_títol). Es realitzen signes conceptuals, no deíctics; calen explicacions perifràsiques per explicar el seu significat.

ENREGISTRAMENTS

A tall d'exemplificar la metodologia del suport signat i per tal que el lector compregui les diferències entre els diferents recursos, hem elaborat alguns enregistraments

- Fonemes dactilològics per treballar el punt i mode d'articulació:
 - * Qualitat so: /s/ - /z/ rossa - rosa
 - * Tens – relaxat: /p/ - /b/ pota – bota
 - * Contrast auditiu: /t/ - /s/ (exemple de nens que diuen /ti/ per dir "sí")
 - * Onomatopeies: /auuuuuuuu/ llop - /ai/ mal - /beeeee/ be

- Dactilologia per treballar el lèxic-semàntica:
 - * Global [pilota]
 - * Analítica [pi –LO – ta] (sil·làbica – síl·laba tònica)
 - * Precisió lèxica: Accentuada [àvia], Diacrític [dó-na] – [do-na] i Dièresi [pin-güí]
 - * Dactilologia fonètica: [qui] - [que] - [guitarra] (la /u/ que no sona)
 - * Contrast grafia – so [fOr-mi- ga] - /u/

- Català Signat per treballar l'estructura lingüística i sintàctica:
 - * El llapis cau al terra EL+LLAPIS CAU cl AL+TERRA ix
 - * La poma cau de l'arbre LA+POMA CAU cl ARBRE cl
 - * El pare va a comprar el pa al forn EL+PARE VA COMPRAR PA FORN ix

- Català Signat Exacte per treballar l'estructura morfosintàctica:
 - * El llapis cau al terra EL ix LLAPIS CAU cl AL ix TERRA

- * La poma cau de l’arbre LA cl ix POMA CAU cl DE l’ ix ARBRE
- * El pare va a comprar el pa al forn EL ix PARE VA A ix COMPRAR EL ix PA AL IX FORN
- * Un noi compra un caramel UN ix ind NOI COMPRA UN num CAMEL

A continuació, es pot veure un parell o tres d’**enregistraments de cada suport signat** en relació a un conte, el de “La Caputxeta Vermella”. Ens situem a l’etapa d’Educació Infantil i/o Cicle Inicial de l’Educació Primària.

- Fonemes dactilològics per treballar el punt i mode d’articulació (treball logopèdic de fonètica i fonologia, a l’aula es pot reforçar):
 - * So ambiental: /toc – toc/ (picar la porta)
 - * Onomatopeies: /auuuuuu/ i /grrrrrrr/ (sorolls que fa el llop)
- Dactilologia per treballar el lèxic-semàntica (es reforça a l’aula i a logopèdia):
 - * Global: [caputxeta – llop – àvia – camí – bosc – caçador]
 - * Analítica: [ca-put-XE-ta] [ca-ça-DOR] (sil·làbica – síl·laba tònica)
 - * Precisió lèxica: Accentuada [àvia] i [ca-mí]
 - * Contrast grafia – so: [pOr-tar] - /u/
- Català Signat per treballar l’estructura lingüística i sintàctica (en el moment de l’explicació del conte, a l’aula i a reforç / logopèdia):
 - * Paràgraf del conte: “Un dia, la seva mare li va demanar que fes el favor de portar un cistell amb uns quants pastissos i un pot de mel a la seva àvia, que vivia sola a l’altra banda del bosc”.
 - * Diàleg del conte: “ – Àvia, sóc la Caputxeta vermella, que us porto pastissos i un pot de mel – va contestar el llop fent veure que era la Caputxeta”.

- Català Signat Exacte per treballar l'estructura morfosintàctica (en el moment de la lectura individual del conte amb l'alumne):
 - * Presentació del conte: El títol del conte és "La Caputxeta Vermella".
 - * Diàleg del conte: "- On vas, Caputxeta? – li va preguntar el llop".

QUADRES-SÍNTESI DELS DIFERENTS TIPUS DE SUPORT SIGNAT

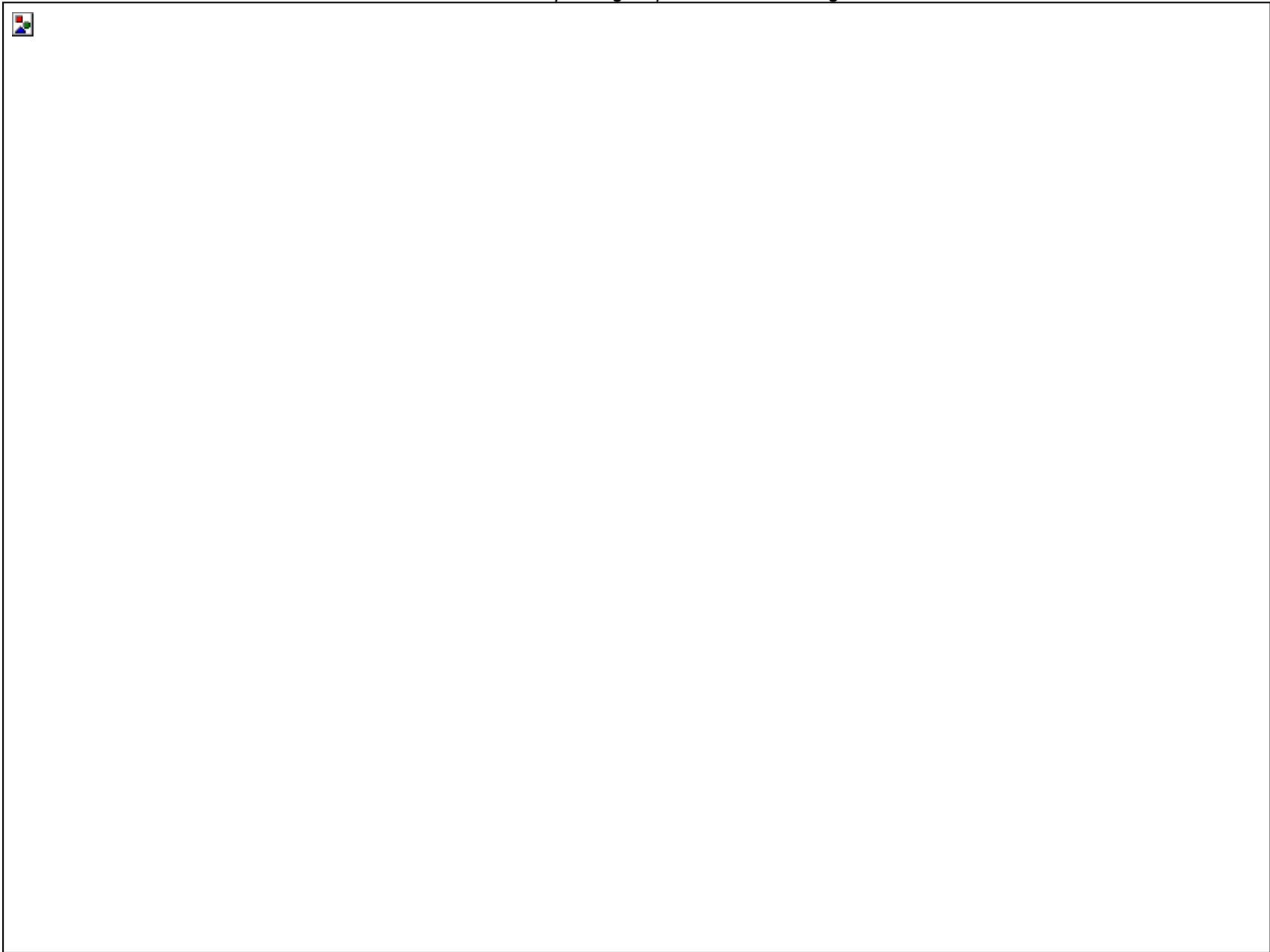

Rosalía Gabriel, CREDA Comarques II
Núria Ocaña, CREDA Comarques II
Montserrat Pomés, CREDA Comarques II
Anna Rubiés, MALL
Marta Vinardell-Maristany, CREDA Jordi Perelló (coordinadora)

Grup de Treball "*El Suport Signat per accedir a la llengua oral i escrita*"

Associació Catalana de Professionals dels CREDA

Barcelona, juny 2017.

Contacte:
ACPCREDA acpcreda@gmail.com
Marta Vinardell-Maristany mvinarde@xtec.cat